

РЕФЕРАТ

Мавзу: ТЕЛЕВИДЕНИЕДА НУТҚ КЎРИНИШЛАРИ

Бажарди: Иброҳим Жўра

Қабул қилди: Ибрагимов Шавкат

ТЕЛЕВИДЕНИЕДА

НУТҚ КЎРИНИШЛАРИ

Нутк гузаллиги – бу куч. Халк олдида чиқиш – масъулиятдир. Нотиклар уз таъсир фаолиятлари билан жамиятни етакловчи шахс ҳисобланадилар. Уларнинг бутун борлиги инсонларга таъсир этишни мақсад қилади. Бу уз урнида каттагина масъулият ҳамдир. Бу санъат нотикка фойдали бўлади, бироқ ундан адолатсиз фойдаланиш эшитувчига зарардан бошқа ҳеч нима олиб келмайди. Аристотель айтган эди «Ҳақиқат ва одиллик уларнинг қарама қаршисидан кучлироқдир». Ҳақ гап ҳар жойда узини ҳимоя қила олади, ахир Линкольн айтганидек, «халқни ҳар доим аҳмоқ қилиб бўлмайди». Самимий эмаслик нотикнинг манерасидан шундоққина қуриниб туради. ТВ ёки Радио орқали сунъий оҳангдаги реклама ТВ нотиғи учун ёддир. Чин маънодаги ТВ нотиғи жиддийликни сақлаган ҳолда бошқаларни ишонтира олади.

Қўпгина ТВ суҳандонлари шу даражада самимийликни сақлаб қолиб ўзига томошабинни ишонтира олади. Самимийликнинг талабларига эса суҳандон ҳар доим ҳам тулик амал қилиб гапира олмайди. Ҳаттоки уз матнига тулик ишонч ҳосил қилиб гапираётган суҳандон фикрига нисбатан томошабинни иккилантирувчи фактларни ташлаб ўтади, уз фикрини аниқ исбот этувчи фактларни эса баралла айтади.

Бу ҳол, юмшоқ айтганда, оддий амалиёт ҳулосасидир.

Максуэлл Андерсон айтган эди «Биз ишонч билан яшаймиз, лекин ҳеч қандай ишонч тўғриси онг билан боғлиқ эмас. Ҳаёт – бу бизда мавжуд ҳамма нарса, ва биз унга қандай ишонсак, шундай яшаб ўтгимиз келади...» Балки бу сузлар ҳақиқатдир?! Бироқ яланғоч фикрлар эмас, уларнинг моҳияти буни бизга айтиб бўлди.

Оддий йўловчининг суҳандок бўлиб қолишига йўл қўя олмаймиз. Суҳандон бўлмоқчи бўлган инсон нима айтишини билиши керак. Ўзбекистон бутун вужуди билан шу сузини айтиши кераклигини ҳис этиши керак. Тв суҳандонига аудиториянинг бир бўлагичалик бахтга эришиши учун томошабинга нисбатан эзгу ниятлилик ва ҳамдард бўла олиш ҳислатлари керак. Суҳандон тингловчиларга шундай таъсир қилиши керакки, унинг табассуми томошабин юзларида акс этсин, улар суҳандон қўз ёшлари билан йиғлашсин, керак бўлса суҳандоннинг юрак ўриши тингловчининг қўксига етиб бурсин.

Аудитория олдида чикиб туриб куркувнинг узидан бошка ҳеч нарсадан куркмаслик керак. Тортинчоклик – эндигина ТВ шароитига келган сухандон учун одатий ҳолдир. Бундай вазиятда эса спортсменга киёсан сухандонга телетомошабин олдида чикишидан олдин узини йигиб олиб, ҳаёлларини бир жойга туплаши керак. Купгина малакали сухандонлар ҳам халқ юзига куринишидан аввал асабийлашадилар. Лекин бу ҳолат уларга зарар олиб келмайди. Сизни куршаб олган хаяжон кетдими, энди бемалол жисмоний ва ақлли кобилиятни фаоллаштириб, темпни юкорига кутарган маъкул. Сухандон фаолиятидаги узлуксиз амалиёт – бу куркув ва хаяжонга карши энг яхши ва фойдали ҳолатдир. Агар ТВ курсатув тугридан тугри булса, сухандонда хаяжон ва куркув янада кучаяди. Шунинг учун у аввало узига узидagi куркувнинг жавобини бериши керак. Шунда рухий анча таскин топади. Ундан ташкари ҳар кандай сухандон тулик тайёргарлик билан чикиши керак. Бу тайёргарлик керак булса 200 % булсинки, томошабин олдида унинг ярмини уддаласа ҳам 100 % га тенг булади. Чехрани ҳам ишонарли тарзда тута олиш сухандоннинг касб маҳоратидир. Бу тингловчига катта таъсир курсатади. Сиз тингловчининг ишончини козонибгина мақсадга ета оласиз. Сухандоннинг, хотиржом, нутқ орасида узи керак деб билган жойларда паузалар килиши ҳолатини янада юмшатади. Ҳар кандай куркув, хаяжон туйғусини машқ оркали енгиш мумкин. Футболист ҳам майдонга тушишидан олдин асабий ҳолатини машқ килиб олиб енгиллаштиради. Ишга дарҳол киришишдан чучимаслик керак. Шунинг унутмаслик керакки, сухандон ҳатоси ва малакаси оркали урганиб бораверади.

Нутқ куринишлари

Нутқлар куйидагича куринишда булиши мумкин: 1) тулик ёзилган ва ёд олинган; 2) тулик ёзилган ва кулёзмаси укилган; 3) экспромт айтилган; 4) нисбий тайёргарлик билан айтилган (ёд олиш ва ёзиб олишсиз).

Биринчи куринишдаги нутқ – яъни ёд олиш маҳсус вазият талаб этадиган жойларда, фикр айтиш учун кенг вақт имконияти мавжуд ерларда, мисол тариқасида – аудиторияда лекция уқиш жараёнида кулланилади.

2) Кулёзмадан уқиш – бу купрок радио оркали сухандон чикишида, сиёсий мажлисларда фан арбоблари олдида нутқ сузлашда кулланилади. Импровизацияли нутқ маълум вазиятлар такозо килганда керак булади. Бундай нутқ асосан унчалик муҳим булган мажлис ёки эркинрок бир шароитда керак булади. Мактабда булиб утадиган уқитувчилар йигилиши мажлисидаги мудир нутқини мисол килиб олсак булади.

Олдиндан тулик ёзиб олинмаган ва нисбий таёргарликка эга нутк сухандонлик санъатини узлаштирган чинакам кобилият эгаларига хос булади. Бу ҳолатда сухандоннинг максоди аниқ булади, матн режалаштирилади ва уни етказиш йуллари уйланган булади. Бундай нуткка хос хусусият эса вазиятга, тингловчи муносабатига қараб узгарувчанликдир. Албатта бу нутк турлари академик тусда жаранг топади. Импровизацион нуткка тухталадиган бўлсак, унинг имконияти юқоридаги жиддий услуб нуткларидан баландроқ бўлиши мумкин. Бунинг учун эса сухандон йиллар тажрибасига эга бўлиши керак. Агар сухандон тингловчига тайёргарликсиз юзланиб қолди дейлик. Бу вазиятда энди унинг мантикий фикрлаш салоҳияти импровизация орқали вазиятдан чиқиб кетишига ёрдам беради. Унутмаслик керакки, импровизация чуқур мантикий фикрни талаб этади.

Ахборот берувчи нутк

Ахборот берувчи нутк факатгина жалб қила билиш хусусиятидан ташқари яна тингловчига айтаётган янгилиги ҳақидаги тасаввурни уйғота олиши керак. У 1) повествование, 2) оқсанил 3) оъяснение бўлиши мумкин.

1. бу ҳаракат, 2 – бу нарса ёқи ҳодисани қисмма қисм тушунтириш, 3 – бу шу нарса ҳодисанинг аҳамиятни, ҳосил бўлиш, пайдо бўлиш сабабларини тушунтириб беради. Тв даги ҳар қандай сухандон ахборот уқиш жараёнида уз нутқини шундай хусусиятлар билан безайди:

Повествование: адмирал Берднинг Шимолий полюсга экспедицияси. Уран
(хикоя) кидирувчи корпорацияларнинг уқиши ва инкирози.

Описание: Стратосферадаги ҳаёт. Римлик жанобнинг ҳонадони.
(баён)

Объяснение: Арилар қандай яшайди? Хоккей уйини. Сиёсатчини нима
(изоҳ, таъриф) уйлантиряпти? Буддизмнинг моҳияти.

Повествования ҳаракатни ҳис этишга қумак берса, оқсанида – конкрет аниқлик муҳим роль уйнайди. Оъяснения эса қонуний тартибни тақозо этади. Айбланувчининг суд залидан фуқароларга мурожаати жонли ҳаракатга бизни гувоҳ қилади. Агар бу ҳолатга повествования тусини бериб «Қотилнинг сунгги қунлари» сарлавҳаси берилса. Ахборот берувчи нутк қуйидаги талабларга жавоб бериши керак.

а) Унда бахсга сабаб булувчи, иккилантирувчи ҳеч нарса булиши керак эмас.

Яъни, ахборот бериш жараёнида ҳар қандай пайдо буладиган саволга икки шарт билангина рухсат этиш мумкин. Савол мавжуд ҳақиқат юзасидан булиши мумкин. Ўзбекистон шониш ёки шониш керак эмаслик, нима қилиш кераклик ҳақида булиши мумкин эмас.

б) Она должна вызывать пытливость.

Ахборот беришдаги нуткнинг бу хусусияти тингловчини ахборотга булган қизиқишини уйғотади. Агарки олдиндан хайронликни билдирувчи, шубҳаларни уйғотувчи саволлар тугилмаса, уларни бериш суҳандон вазифасидир. Бунда ахборот берувчи нуткнинг қурилмасига суҳандон эътиборини қаратиши керак.

в) у тингловчидаги тушунмовчилик ва пайдо булажак саволларни қондириши керак.

Бу дегани, суҳандон бирор воқеа ҳодиса, нарса ҳақида ахборот бераётганда уни ўзи аниқлаган ва тушунган булиши керак. Шундагина тингловчига тушунарли етказа олади.

г) хабар муҳимлик даражасига эга булиши керак (актуально).

Тингловчи қизиқишида ҳамиша фактлар, уларнинг аҳамияти, моҳияти, жараён тамойиллар ва ўз ўзидан воқеалар ётади. Лекин яна қизиқиш тинглаш жараёнида томошабиннинг яшаш тарзи, дам олиши сиёсий қарашлари, ижтимоий ҳаётга муносабати орқали ҳам пайдо бўлиб бораверади.

Бир тарафдан қараганда ахборот берувчи нуткни шунчаки қайфиятни қутаришга қаратилган нутқдан осонгина фарқласа бўлади. Унда кенг маънодаги жуда катта қизиқишни уйғотувчи қуйидаги унсурлар мавжуд бўлади: аниқлик, **невизна** (), конфликт (зиддият), контраст () ҳаттоки ҳажв ҳам булиши мумкин. Мисол учун инсонни ўйлантирувчи янги повесть. Бошқа тарафдан, ахборот берувчи нутқ агитацион, оммани қузғатиш хусусиятига яқин бўлиб қолгандек бўлади. Мисол учун: нархларнинг қутарилгани тугрисидаги ахборот ўйбекасининг эътиборидан тортиб иқтисодий муаммоларни қелтириб чиқаради. Ҳудди шу аудиторияда **полиомиэлит** ҳақидаги суҳбат оила учун муҳим ҳаётий аҳамиятга эга қарорларни қабул қилишни қелтириб чиқаради. Ҳар қандай шароитда ҳам тингловчи томонидан қабул қилинган нутқ ўзининг ҳулосасида унинг вақтини ва эътибори сарфини талаб этсин.

Умуман олганда, ҳар бир нутк у қандай ҳусиятга эга бўлмасин, ахборот бериши ва кизиқиш уйғотиши керак. Ахборот ҳаракатидан келиб чиқувчи амалий ҳулосалар ва унга кизиқиш суҳандоннинг фаолиятидаги бош мақсаддир.

Жонлантирувчи нутк

Агитацион нуткни умуман олганда уч гуруҳга ажратиб юбориш мумкин: жонлантиришга қаратилган нутк, ишонтиришга қаратилган нутк, ва фаол реакцияни тингловчида ҳосил қилишга қаратилган нутк. Иш мобайнида эса бу уч қуриниш ҳар замон бир бирини беркитиб кетади. Қўпгина ишонтиришга йўналтирилган нутқлар томошабинни қайсидир бир мақсадда ҳаракатга келтириш мумкин.

Қўпгина нутқий ҳолатларни шундай талқин қилиш мумкин. Саволга аниқлик қилишга йўналтирилган нутк, унинг моҳиятига тўхталиб томошабинни жонлантирувчи нутк. Бу нутк турларида тингловчини ишонтириш ёки қандайдир ҳаракатларга ундаш мақсад йўқ деса ҳам бўлади.

Бундай нутк уз ҳусусиятлари билан инсоннинг руҳий оламига, қалбига ҳам таъсир этиши мумкин. Унда инсон ўзи олдин билган ва яқин қўн ичигача тушуниб ета олмаган тушунчалар замирига этиши мумкин. Шахс кизиқишини уйғотиш учун мавзу яхши танланган бўлиши керак. Бунда суҳандон нутқида қонфликт, жанг, ҳавф, ҳужмқорлик мавзулари бўлсинки, уни тинглаганда томошабинда шу тўйғуларга адолат ва инсонпарварлик, ота-оналик тўйғуси, яқинларига меҳр-муҳаббат тўйғулари авж олсин. ТВ суҳандони учун энг ҳавфли ҳолат бу уз нутқининг таъсирига эмоциналлик билан берилиб қолишидир.

Тингловчини ҳаракатга келтирувчи нутк

Бу аситацион нутк бошқа нутк турларидан фарқли ўлароқ муҳим фактларни ўзида мужассам қилишга, руҳий ҳолатга таъсир этиши, суҳандон билан муроасага қириштира олиши керак. Бундай нуткни тинглаган томошабин суҳандон ундан нимани мураётган бўлса шуни амалга оширишни мақсад қилиш керак. Дейлик қўндалик вазиятда дустимиз бизни кинога таклиф этганда йўқ дея олмаганимиздек, суҳандоннинг бундай нутқи ҳам тингловчини бирор фаолиятга ундайди.

Бу нутк мавзуларига қўйидагилар қириши мумкин: у ёки бу номзодга овоз беришга ундовчи сиёсий чиқишлар ёки суҳандон ўзининг нутқи, мамлакатда бирор тадбирни

оммавий ташкил этишга каратилган нутк ва бошқалар. Мавзуларни танлашда эса куйидагиларга эътибор билан караш керак.

а) мавзу керакли даражада кизиқиш уйготади;

Бепарво аудиториядан кура, сизнинг фикрингизга карши булсада, муносабатда булган тингловчига юзланган маъкул. Шунга кура нутк аудиторияда савол назаридаги кизиқишни уйгота олиши керак. Бунинг учун эса сухандон сузлаётган мавзунинг тингловчига ахамиятли жихатини курсатиши, таъкидлаши керак.

б) Тингловчилар харакатга мойилми?

Сухандон аудиторияни узи даъват килаётган фаолиятга мойил ёки мойил эмаслигини билиб олиши керак. Дейлик, сиз халкни сайловда катнашишига чорлаяписиз лекин халкда унга катнашишга иштиёк йук.

Биз ёмон одатларимизни бошқара олмасак, улар бизни бошқарадилар. (ни узи даъват килаётган фаолиятга мойил ёки мойил эмаслигини билиб олиши керак. Дейлик, сиз халкни сайловда катнашишига чорлаяписиз лекин халкда унга катнашишга иштиёк йук.

Биз ёмон одатларимизни бошқара олмасак, улар бизни бошқарадилар. (Нуткий галисликлар назарда тутилган).

Яхши сухандонлар улар хакидаги томошабин томонидан бериладиган бахо уларнинг айнан чиқишларида юзага келади. Хар кандай холда хам яхши нуткнинг туртдан бир фоизи куриш, тасвир оркали томошабинга таъсир келади. Тингловчилар сухандонни шундай назарларда кузатадилар: Ўзбекистон кандай турибди, юзининг ифодаси кандай?, эфир давомида у узини кандай тутяпти, кул харакатлари кандай ишляпти? Тингловчи сухандоннинг умумий куринишидан хам унинг нима демокчи эканлигини хис этиш керак. Сухандонга нисбатан ижобий ёки салбий хулосага хам унинг ташки куринишидан шаклланиб қолади. Сухандоннинг уз устида ишлаши керак булган куйидаги ташки куринишнинг алохида хусусиятларини куриб утамиз. а) ташки куринишнинг узи; б) манера; в) холати; г) жест. Бирок яна шу нарсани эса тутиш лозимки сухандон аудитория билан муносабатга киришаётганини хис этган холда ташки куринишидаги барча хусусиятларини шу мақсад сари йуналтира олиши керак. Томошабин олдида узининг шу улкан масъулиятини хис этган холда ташки куриниши хам шунча теришимли булади.